

PÁRVÁLASZTÁSI PREFERENCIÁK A MAGYAR-ROMÁN HATÁR
ÁLTAL ELVÁLASZTOTT KÉT SVÁB TELEPÜLÉSESEN, CSANÁLOSON
ÉS VÁLLAJON AZ 1825-TŐL 1944-IG TERJEDŐ IDŐSZAKBAN

Az alábbi tanulmány a magyar-román határ által elválasztott két sváb település, Vállaj és Csanáros kapcsolattörténetének egyetlen fejezetét, a két falu fiataljai között létrejött házasságkötések történeti alakulását teszi meg vizsgálata tárgyául.

A két település az egykori Szatmár vármegye székhelyétől, Nagykárolytól mindössze 8 (Csanáros), illetőleg 10 km-re (Vállaj) fekszik északnyugati irányban, a Nagykárolyt Mátészalkával és Nyíregyházával összekötő út mentén, a Nyírség, a Károlyi-síkság és a hajdani Ecsedi-láp találkozásánál. A tágabb értelemben vett térséget jelentős társadalmi, etnikai és vallási diverzitás jellemezte. Együtt éltek itt magyarok, svábok és ruszinok, reformátusok, római és görög katolikusok, akik között a találkozások, érintkezések meghatározóak voltak. A táji-történeti tagolódás egy másik szempontja szerint a szatmári sváb falvak közé tartoznak, melyeknek német lakosságát, a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcot követően, Károlyi Sándor és utódai telepítették Nagykároly és Szatmárnémeti környéki birtokaikra. A Nagykárolytól való kölcsönös függőség, a közös származás és vallás, a hasonlóan megélt másságtudat, valamint a térbeli közelség szoros gazdasági és társadalmi kapcsolatrendszer eredményezett közöttük. Lassan három évszázados jelenlétük során folyamatosan mint kisebbség léteztek, ezen a 20. századi határmódosítások sem változtattak. Egymással való kapcsolatuk a határ meghúzását követően sem az interetnikus (kontaktzónák), sem a csoportok közi, sem a szimbolikus viszonyrendszer antropológiai (határ)kutatási paradigmájában nem helyezhető el.¹

A 20. század végére a két település között fennálló mi-ők viszonyrendszer etnikai és kulturális színezetet is kapott. Meggyőződésem, hogy ennek kialakulásában vitathatatlanul fontos szerepe az országhatárnak volt, mely története nagyobbik részében elidegenített határrégiókba (MARTÍNEZ, 1994, 3–5.) kényszerítette a vizsgált településeket.

¹ Mint például: BARTH, 1969; COHEN, 1994; HASTINGS – WILSON, 1999; MARTÍNEZ, 1994; KEMÉNYFI, 1994.

A szatmári svábokról

A svábok megjelenése Szatmárban Károlyi Sándor nagykárolyi gróf nevéhez fűződik. Az erdélyi fejedelmek – Bocskai István, Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György, Thököly Imre – háborús tevékenységei során Szatmár vármegye népessége folyamatosan csökkent, illetve a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharcot követően jórészt elnéptelenedett. Majd alig hat évvel a szabadságharc lezárása után, 1717. augusztus 22-én krími és dobrudzsai tatárokból szervezett sereg pusztította végig a Szamos mente vidékét.

Károlyi Sándor, aki Rákóczi tábornagya, a szatmári béke kieszközölője és aláírója volt, a szabadságharcot követően grófi címet és kiterjedt Rákóczi-birtokokat kapott. A birtokok jövedelmezővé tétele azonban a fentebb említett emberhiány következtében nehézségekbe ütközött, ezért már a szabadságharcot követő évben, 1712-ben császári engedélyért folyamodott, hogy német telepeseket toborozhasson birtokaira. A megfogyatkozott lakosság pótlására Bajorországból, Badenből, Hohenzollernből, legnagyobb számban pedig a württembergi Felső-Sváb területről (Oberschwaben) származó, többségükben katolikus németeket² telepített. A sváb területeken élők hasonló, sőt még nagyobb nehézségekkel néztek szembe a 17. századtól kezdődően a 18. század elejéig. A harmincéves háború, azt követően XIV. Lajos rablóhadjáratai, majd a spanyol örökösödési háború nem csak tetemes emberveszteségekkel jártak, hanem hatalmas anyagi terheket is okoztak a túlélők számára. Az elszegényedés és kilátástalanság elől menekülve sokan inkább az elvándorlást választották. Károlyi Sándor uradalmi tisztjei így számos jelentkezőt találtak, akik megfeleltek a gróf igényeinek, melyek nem voltak túl nagyok, mindössze „becsületes katolikus svábok”-kal kívánta elpusztult birtokait benépesíteni (VONHÁZ, 1931, 23.).

A császári adományoknak köszönhetően megnövekedett Károlyi birtokon, a telepítések eredményeként, összesen 31 falu vált svábbá vagy sváb többségűvé. A falvak nem alkotnak egyetlen tömböt, hanem kisebb-nagyobb csoportokat formázva a vármegye teljes területén szétszóródva találhatóak. A megyén belüli helyzetük alapján három nagyobb csoportot különíthetünk el. Ezeken kívül van még néhány, a vármegyében szétszórta található falu, melyek szigetként, a nagyobb sváb tömböktől távolabb fekszenek. A Nagy-károly környéki, svábok által lakott települések: Nagykaroly, Mezőfény, *Csanálos*, *Vállaj*, Mérc, Kaplony, Mezőpetri, Kálmánd, Csomaköz, Szaniszló és Mezőterem. Nagykaroly és Szatmárnémeti között található: Nagymajtény, Gilvács, Krasznaterebes. Szatmárnémetitől keletre, a Bükk-hegység határán

² A sváb megnevezés a magyarországi németekre általánosan kiterjesztett terminus, mely azonban nincs összefüggésben valódi származásukkal, így a szatmári sváboknak is csak egy része, igaz a nagyobbik, származik tulajdonképpen sváb területről.

sorakoznak: Erdőd, Nagymadarász, Krasznabéltek, Nagyszokond, Szakas, Krasznasándorfalu. Tasnád, Túrterebes, Alsóhomoród, Szinfalu, Barlafalu, Zajta, Józsefháza, Nántú, Kisdengeleg, Tasnádszántó és Királydaróc magyar és román falvak közé beékelődve fekszenek. A vármegye középső részén húzódó nyelvhatártól nyugatra eső falvak magyar, míg az attól keletre esők román környezetbe kerültek. A településcsoportok között a kapcsolat kezdetben laza volt, oda-vissza költözések jellemezték. A 19. század végére, amikor a belső migráció lezárult, a kapcsolatok esetlegessé váltak. A kutatás a szatmári svábok nyugati csoportjára, azaz a Nagykároly környéki településekre korlátozódik.

A betelepülők között legnagyobb számban földművesek voltak, de érkeztek mesteremberek – tímárok, kádárok, asztalosok, pékek, molnárok, kovácsok stb. – is. A betelepülő népesség jobbágy volt, ám a Károlyiakkal kötött szerződések értelmében szabad költözési joguk volt, továbbá meghatározott időre vármegyei és földesúri adómentességet élveztek.

A majd száz évig tartó telepítések végére 18.377 római katolikus svábbal gyarapodott Szatmár vármegye lakossága (BAUMGARTNER, 2012, 20.). Ebben a számadatban magától értetődően benne van a korábbi hullámban érkezettek természetes szaporulata is.

A szatmári sváb telepítés több hullámban zajlott a 18. századtól kezdődően a 19. század első harmadáig (VONHÁZ, 1931, 176.). Károlyi Sándor gróf betelepítő politikáját fia, Ferenc, és unokája, Antal is követte. Az 1712-es első hullámban Nagykároly, Csanálos, Csomaköz és Kaplony (mely 1714-ben már ismét lakatlan a szökések és továbbköltözések miatt) került betelepítésre. 1716-ra Csanálos maradt az egyetlen svábok által lakott település, a többiben a telepesek meghaltak, visszaszöktek vagy Csanálosra költöztek át (VONHÁZ, 1931, 171.; BURA, 2001, 17.). Ugyanebben az évben újabb telepes hullám érkezett, természetesen Csanálos volt az első állomásuk, és innen indultak ki a környező falvakba. 1720 és 1724 között évente érkeztek telepesek. A svábok megjelenése azokban a falvakban, amelyekben számottevő magyar jobbágyosság is volt feszültségeket eredményezett. A magyar jobbágyok nem szívesen látták a betelepítetteket, érkezésük számukra kellemetlen következményekkel járt. Sokszor házaikon is osztozniuk kellett az újonnan jöttekkel. Az adómentességet élvező svábok kedvezményeit sem nézték jó szemmel, állandóak voltak a konfliktusok, pereskedések.

Vállajon 1747-ben jelentek meg az első sváb telepesek. A késedelem oka, hogy csak ekkor került a Károlyi család tulajdonába a település, az ún. ecsedi vétellel, melyben Károlyi Ferenc megvásárolta az ecsedi uradalmat Aspremont Károly gróftól. Az ott élő magyarokat Börvelybe költöztették. Vállaj első sváb lakosai között a német földről újonnan érkezettek mellett éppen a Csanálosról

átköltöztek voltak a legnagyobb számban.³ Ezt az első hullámot még számos további Csanálosról Vállajra való kirajzás követte – a 19. század elejéről is vannak adatok.

A 19. században a sváb parasztok a (saját) államiság hiányát nem nemzeti törekvésekkel, hanem a magyar államiság elfogadásával vélték magukra szabhatónak (BINDORFFER, 2001). A svábok továbbá nem alkottak homogén nyelvi-kulturális egységet.⁴ Ennek következtében az etnikailag meghatározható ös-szetartozás-tudat a szülőfalu vagy mikrorégió – miként a Nagyvárad környékebe tartozó falvak alkotta településcsoport – határában a legtöbb esetben véget is ért. A szülőfalu határán túlmutató kötődések és kapcsolatok túlnyomó részben magyarok felé irányultak (BINDORFFER, 2001). A Nagyvárad környéki falvakban a sváb nyelv használata fokozatosan visszaszorult. Értelmiségi réteg hiányában a szatmári svábok nem tudták kialakítani azokat a nyelvi és etnikus stratégiákat, amelyek segítségével ellen tudtak volna állni a természetes és irányított magyar asszimilációs folyamatoknak. Az erdélyi szászoktól eltérően a szatmári svábok semmilyen formában nem kerültek kapcsolatba az első világháborúig az irodalmi német nyelvvel, nem voltak Németországban tanuló diákjaik (POZSONY, 2009, 92.), így nem alakult ki belső, etnikus alapokon nyugvó nemzeti mozgalmuk. A magyar iskolai oktatás és a magyar nyelvű egyházi szolgálat magyar identitásalakzatokat hozott létre. Az első világháborút követően újabb kihívásokkal kellett szembenéznie ennek az addig is rendkívül heterogén csoportnak.

A határok felállításával különleges szituáció jött létre, amelyben Csanálos benne maradt eredeti mikrorégiójában, azonban egy idegen államhatalom keretei közt, Vállaj pedig elszakadt attól, ellenben a magyar államiság kereteiben alakíthatta tovább identitástudatát.

A két település nagyon hasonló demográfiai mutatókkal rendelkezik, Vállajon jelenleg 1025, Csanáloson 1229 fő él. A hasonlóság nem csak a mai adatokban mutatkozik meg, a demográfiai folyamatok szinte teljesen szimmetrikus módon zajlottak. Az 1880-as első népszámláláskor Vállajon 1565-en, Csanáloson 1162-en laktak. A demográfiai csúcsot mindkettő esetében az 1950-es évek jelentették, kettő és félezer, illetőleg majd kétezer lakossal.

Az iménti bevezetőt kihagyhatatlannak éreztem, a két település tágabb földrajzi és történeti kontextusának bemutatása a házassági kapcsolatrendszerek elemzésének kereteit adja meg.

³ Külföldről 22, míg Csanálosról 18 férfit írtak össze 1751-ben, az összes többi sváb faluból pedig összesen 21-et (VONHÁZ, 1931, 140.).

⁴ Kibocsátóközegük nem egy konkrét település vagy mikrorégió volt (bővebben lásd: VONHÁZ, 1931).

Házassági anyakönyvek 1825–1944 (1950)

A házassági anyakönyvek nem-nominális vizsgálatával Csanáros és Vállaj egymás felé irányuló párválasztási preferenciáinak a feltérképezése volt a szándékom. Kutatásom egyfajta leszűkített *házasodási kör*⁵ elemzés. A két település közös történelme, lakosainak azonos származása, földrajzi közelségük túlzottan kézenfekvővé tette azt a feltételezést, hogy affinális rokonsági kapcsolataikból ez egyértelműen visszatükröződik majd. Az anyakönyvek párhuzamos elemzése konkrét statisztikai adatokat szolgáltatott, és részben cáfolta is azt az előzetes feltevésemet, hogy mindkét település fiataljai párválasztási szempontból a másik települést preferálják. Az anyakönyves vizsgálat lehetővé tette annak a regionális térszerkezetnek a megrajzolását is, amely a csanárosi és vállaji rokonsági rendszerek térbeli kontextusát alkotja. Nem volt célom a házasságkötésekben részt vevők kibocsátó települései által konstituálódó mikrorégió teljes demográfiai elemzése, azaz a házasodási körök teljes hálózatának megrajzolása. Kutatásom fókuszában e két település áll, s úgy vélem a főbb tendenciák a csanárosi és vállaji adatok elemzésével is megrajzolhatóak.

Az anyakönyvek a Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár gyűjteményében találhatóak. A csanárosi anyakönyvek 1825-től 1977-ig, a vállaji anyakönyvek pedig 1825-től 1944-ig terjednek. Hiányoznak az 1827. évre, illetve az 1853–1856 közötti időintervallumra vonatkozó csanárosi, és az 1853–1856, 1861–1862 közötti időszakokra, valamint az 1884. évre vonatkozó vállaji anyakönyvek. Ezek hiánya úgy vélem, nem befolyásolja lényegi módon a következtetéseket. Az adatok rendszerezésére településenként egy-egy táblázatot szerkesztettem, melybe az anyakönyvekből kivonatolt adatokat éves lebontásban vezettem be. A házasodási körök vizsgálhatóvá tételének érdekében valamilyen olyan településnevet bevontam a táblázatba, mely egynél több alkalommal jelent meg az anyakönyvekben. Azokat a településeket, melyek előfordulása elhanyagolható volt a diagramok exportálása során, néhány kontroll szerepet betöltő kivételtől eltekintve, kihagytam, illetve egy külön kategóriába helyeztem, melynek a *Más* nevet adtam. A településneveket tartalmazó markereket nem szemponthoz kötve tovább bontottam.⁶

⁵ A házasodási köröket Balogh Balázs és Fülemlé Ágnes a helyi társadalomnál nagyobb léptékű társadalmi struktúrák legintegránsabb alapegységeinek tekintik (BALOGH – FÜLEMILE, 2004, 29.). Adott táji csoport házasodási körei és a csoporton belüli kohézió között véleményük szerint rendkívül szoros kapcsolat áll fenn. A házasodási kör megbomlása a csoportidentitás és csoportkultúra gyengülését és felbomlását vonja maga után (BALOGH – FÜLEMILE, 2004, 25.).

⁶ Ebből az adatsorból az derült ki, hogy az esküvőkre az esetek nagy többségében a lány szülőfalujában került sor.

Mivel általánosabb kutatási céloom a két település közötti kapcsolat történetének feldolgozása, ezért az anyakönyvek vizsgálatakor a két település kapcsolatát befolyásoló makrotörténelmi események által meghatározott korszakolást követtem. Ennek megfelelően négy korszakot határoztam meg: az első 1825-től 1920-ig tart, ez a kapcsolatok természetes szövődéésének periódusa, amikor azonos politikai, gazdasági és kulturális keretben természetes módon alakulhattak a kapcsolatok. A második korszak 1921-től 1939-ig tart. A két világháború közötti periódusban a két település közé államhatár került, mely negatívan befolyásolta a két település közötti kapcsolatok fenntarthatóságát, ezzel együtt a partnerválasztási lehetőségeket. A harmadik korszakot az 1940 és 1944 közötti periódus jelenti, melyben ismét azonos állami keretbe kerültek a falvak, a második világháború eseményei azonban újabb kihívásokat jelentettek. Az utolsó tanulmányozott időszak 1945-től 1950-ig, a világháború végétől a kommunista hatalmak megszilárdulásáig, a határok totális kimerevedéséig terjed.⁷

A határ minőségének megváltozása a politikai kontextusok hatására olyan tényező volt, mely azonnali hatással volt a szociális kapcsolatokra. Csanálos esetében egy 12 településből álló szorosabb hálózat tárult fel, melyet a további településeket összegyűjtő *Más* kategória egészít ki, az adatokat pedig négy korszakba sorolva rendeztem el. Az alábbi táblázat tartalmazza a házasságkötések csanálói adatait:

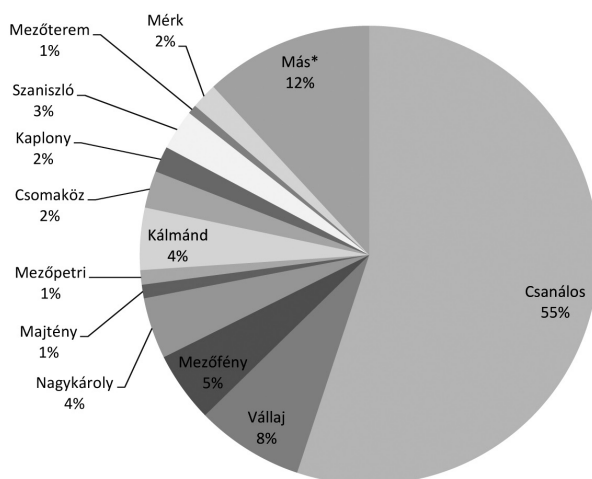
Csanálói házassági anyakönyvek

Település	Házasságkötések száma összesen 1825–1950	1825–1920	1921–1939	1940–1944	1945–1950
Csanálos	867	596	182	28	61
Vállaj	120	111	3	6	0
Mezőfény	78	69	8	0	1
Nagykároly	68	45	16	6	1
Majtény	15	14	0	0	1
Mezőpetri	16	13	2	0	1
Kálmánd	69	50	11	2	6
Csomaköz	41	34	4	2	1
Kaplony	29	22	6	0	1
Szaniszló	45	32	9	2	2
Mezőterem	10	9	1	0	0
Mérek	29	26	1	2	0
Más*	187	108	2	9	28
Összesen	1574				

⁷ A korszakolást egy a Csanálos és Vállaj kapcsolattörténetét az államhatár kontextusában vizsgáló tanulmányomban már alkalmaztam (SZILÁGYI, 2009).

A táblázat értékei olyan házasságokat jelölnek, amelyben az egyik fél csanálói születésű volt. Az anyakönyvek a házasságra lépők születési és lakóhelyét is feltüntetik, így kiszűrhetőek voltak azok a bejegyzések, amelyek nem az autochton lakosságra vonatkoztak. A táblázatban előforduló települések Mérk és Vállaj kivételével mind a mai Románia területén találhatóak. Nagykárolytól eltekintve mindegyik sváb többségű, és valamennyi a Károlyi család telepítései során vált azzá. A házasságok számát követő sorrend a következőképpen alakul: Csanáros első helye magától értetődő, őt követi Vállaj (111), majd Mezőfény (69), Kálmánd (50), Nagykároly (45), Csomaköz (36), Szaniszló (32), illetve Mérk (26). Ezek a helységek is fekszenek legközelebb Csanárhoz a listán szereplők közül. A *Más* csoport bővebb értelmezésre szorul. Ebben a kategóriában szerepelnek azok a házasságkötések is, amelyek a Csanárhoz tartozó Csanálosterdő lakóihoz, továbbá az uradalmi intézőkhöz és cselédekhez kapcsolódnak. Az ottani lakosok nem svábok és az esetek többségében a házastárs sem az, sőt nem is csanálói születésűek, a házasságkötésre viszont Csanáron került sor. A kategória legnagyobb hányadát további Szatmár megyei sváb települések alkotják, mint: Szakasz, Krasznabéltek, Tasnádszántó, Erdőd, Gilvács, Töketerebes, Sándorfalu, Szopor, Zajta, melyek a szatmári sváb falvak más csoportjaiba tartoznak, illetőleg Szatmárnémeti is megjelenik. Az alább következő grafikon az 1825 és 1950 között Csanáron létrejött házasságkötések települések szerinti megoszlásának arányait mutatja meg százalékos elosztásban.⁸

Összes házasságkötések települések szerinti százalékos megoszlása Csanáron

⁸ A jobb átláthatóság miatt a grafikonok az 1%-nál kisebb értékkel bíró településeket nem mutatják.

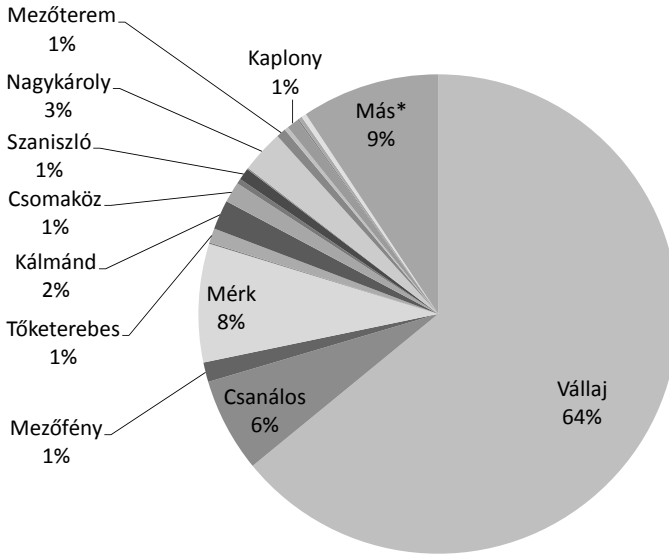
Vállaji házassági anyakönyvek

Település	Házasságkötések száma összesen 1825–1944	1825–1920	1921–1939	1940–1944
Vállaj	778	567	179	32
Csanáros	77	67	5	5
Mezőfény	16	12	4	0
Mérk	97	68	24	5
Vasvári	1	1	0	0
Töketerebes	12	12	0	0
Kálmánd	24	22	1	1
Csomaköz	17	15	2	0
Terem	4	4	0	0
Szaniszló	10	10	0	0
Ecsed	1	1	0	0
Nagykároly	35	34	1	0
Mezőterem	8	7	1	0
Királydaróc	3	2	1	0
Kaplony	10	7	2	1
Zajta	1	1	0	0
Pórháza	3	2	1	0
Napkor	4	2	2	0
Más	113	71	31	11
Összesen	1214			

A vállalji adatok bemutatását egy előfeltevésem cáfolatával kell indítanom. Az anyakönyves vizsgálat elvégzése előtt meggyőződésem volt, hogy mind Csanáros mind Vállaj számára a másik jelentette az exogám házasságok legfőbb célpontját és forrását. Mint láhattuk Csanáros esetében ez bebizonyosodott, Vállaj esetében viszont nem. Szembetűnő, hogy Vállaj házassági körében sokkal több település szerepel, ez a két világháború közötti periódusban megtapasztalt elzártságból fakadt. A táblázatból kiolvasható, hogy Csanáros helyett Mérk áll kapcsolati hálójának élén, amennyiben a teljes vizsgált periódusra vonatkozó adatokat elemezzük. Az első korszakban Mérk és Csanáros együtt szerepel az első helyen. A többi településsel való kapcsolatukban viszont nagyon hasonlóak az adatok. Akárcsak Csanárosnak, Vállajnak is Mezőfény, Kálmánd, Csomaköz, Szaniszló és Nagykároly alkotta szűkebb társadalmi mikrokörnyezetét. Érdekes módon a vállalji exogám házasságok több falut érintettek, mint a csanárosiak, és nem csak a határ megjelenését követő időszakban, hanem már előtte is: Királydaróc, Terebes (Krasznaterebes) és Kisdengeleg egyszer sem tűntek fel a csanárosi anyakönyvekben, igaz a vállaljiakban is csak néhányszor. A táblázatba ennek folytán külön tételként nem, csak a *Más* kategóriába kerültek be. A határ meghúzását követően Vállaj kapcsolatai új irányban ágaztak

szét. Mátészalka, Nyírcsaholy, Csenger, Nyírbátor, Nagyecsed, Fábíánháza, Nyírbogát, Vámosatya, Fehérgyarmat, Penészlek, Nyírmeggyes, Nyírbogát, Nyírbátorliget, Gebe, Újfehértó és Debrecen a háborút követően kerültek Vállajjal kapcsolatba.

Összes házasságkötések települések szerinti százalékos megoszlása Vállajon

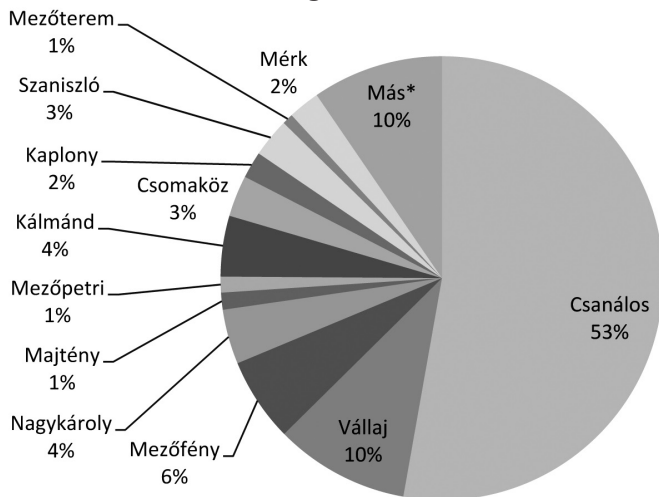
A teljes vizsgált időszakra vonatkoztatva megállapítható, hogy Csanáros számára Vállaj volt a leginkább preferált település a párválasztást illetően. Bár összességében nagyobb a nem kiemelt településekre valókkal kötött házasságok száma, ez a 12%-os arány relativizálódik, amint összevetjük a fentebb ismertett korszakok adataival.

Házasságkötések 1825 és 1920 között

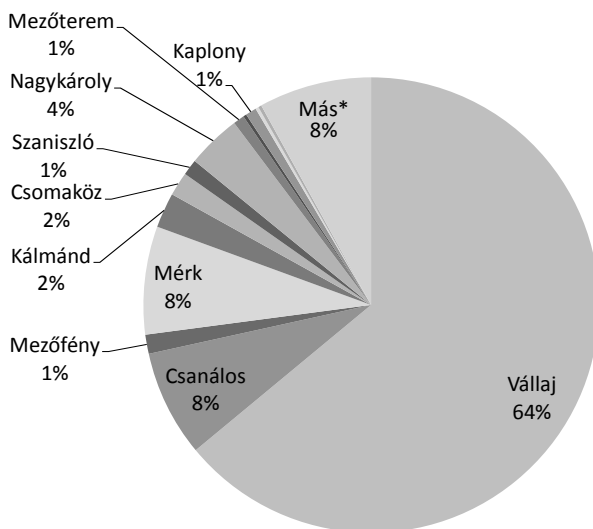
Vállaj első sváb lakosai között a kibocsátó német területekről újonnan érkezettek mellett éppen a Csanárosról átköltözöttek voltak a legnagyobb számban. A Csanárosról Vállajra történő migráció folyamatosan zajlott, a 19. század elejéről is vannak adatok áttelepült személyekről (VONHÁZ, 1931, 171., 177.). Ennek köszönhetően a két település között szoros kollaterális, lineáris és affinális rokonsági kapcsolatháló működött, melynek talán legfontosabb szerepe a két település legjelentősebb gazdasági tevékenységében, a mezőgazdasági munkák megszervezésében volt.

Az első világháború végéig tartó első időszakban⁹ Csanáloson a vállajakkal való házasságkötések száma a legmagasabb. Az ebből a korszakból száрма-

Házasságkötések Csanáloson 1825–1920

Házasságkötések Vállajon 1825–1920

⁹ Az első időszak aránytalanul hosszúnak tűnhet a továbbiakhoz képest. Ennek a mintegy száz évnek van egy saját belső dinamikája, melyet külön is érdemes lehetne vizsgálni. Ettől azért tekintetem most el, mert a korszakolás szervezőelvének a határt tekintem, továbbá az összesített adatok elemzésekor nem fedeztem fel olyan mintázatokat, amelyek érdemben módosították volna a korszakra vonatkozó megállapításokat.

zó adatokat tekintem egyfajta alapállapotnak, a határ meghúzását megelőző időszak természetes párválasztási szokásai területi kivételései mutatójának. Az ehhez képest bekövetkezett változásokat próbálok nyomon követni a későbbi korszakok adatainak elemzésekor. Összevetve az adatokat a szociális kapcsolatok dinamikájának történeti értelmezésére adódik lehetőség.

Látható, hogy Vállaj házasodási körei valamelyest differenciáltabbak. Az erőteljesebb lokális endogámiát egy kétpillérű domináns exogámiával kompenzálták, szemben Csanáros egypólusú, Vállajt célzó gyakorlatával. Vállajnak Csanáros mellett volt egy hasonlóan fontos célterülete: Mérk.

Házasságkötések 1921 és 1939 között

A Vállaj és Csanáros között húzódó államhatár új fejezetet jelent a két település kapcsolatainak történetében. Az 1918-ban, demarkációs vonal formájában megjelenő ideiglenes határ a béketárgyalások befejezését követően megszilárdult. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés következményeként Csanáros Romániához került, Vállaj pedig az új határokkal körülrajzolt Magyarország részévé vált.

A két világháború közötti időszakban nem csupán az tűnik ki, hogy a Vállaj irányú új kapcsolatok szinte az elhanyagolható mértékig csökkentek, hanem az is, hogy megnőtt az endogám házasságkötések aránya. Előbbit a határ, az ellenőrzések megjelenésének természetes következményének is tekinthetjük, utóbbit viszont már nem lehet ezzel indokolni. A Vállajra irányuló párválasztás nem a környező települések felé, minthogy ezek arányaiban lényeges változás nem történt, hanem más irányban kompenzálódott. A jelenséget a világháború okozta masszív népességmozgásokra talán túlon túl egyszerű lenne fogni. Előzetes feltevéseim alapján úgy gondoltam, hogy a határ meghúzását követően Csanároson gyorsan kialakították az új szociális hálózatokat a határ innenső felére eső, Nagykároly környéki sváb falvakban, ám láthatóan nem ez következett be. Érdeemes viszont a német nemzeti mozgalmak kontextusában vizsgálni az adatokat.

A két világháború közötti időszakban bánási, sőt németországi aktivisták személyében új szereplők jelentek meg Csanáros házasulandóinak preferencia térképén.¹⁰ Ugyanakkor megnőtt a száma azoknak a házastársaknak, akik a me-

¹⁰ A szatmári svábok kiemelt szereplőkké váltak a két világháború között kibontakozó, német nemzeti mozgalmak kapcsán fellángoló etnopolitikai konfliktusban. A konfliktusban részt vevő felek egyrészt a német nemzeti mozgalmak romániai vezetői és az ő törekvéseit a maga szándékainak megfelelő módon felhasználni kívánó román kormányzat, illetve a kisebbségi jogait védő, ugyanakkor revíziós eszmék által vezérelt magyar kisebbség

gye német identitású községeiből származnak, így Erdődről, Krasznabéltekről, Szakaszcáról, Sándorfaluból. Az exogám házasságok tehát felekezeti/etnikailag endogámok maradtak. Az ily módon megnövekedett házasságkötéseket nem helyezném nemzetiségi-etnikai kontextusba, úgy vélem sokkal inkább a falu horizontjának kitágulásából adódnak.

A Vállajon egyértelműen bekövetkezett szociális trauma Csanáloson is kimutatható, ha kisebb mértékben is. A részletes táblázatból az is kiolvasható, hogy a befelé fordulás nem csupán a háborút követő első évekre volt jellemző, hanem egyenletesen oszlik meg a teljes időszakban. Ekkorra esett a település első sváb(magyar)-román vegyes házassága: egy krajovai származású vámhivatalnok vett el egy csanálosi lányt. Ebből a periódusból még egy sváb-román vegyes házasság ismert, melyben a beházasodó fél egy román vasúti hivatalnok volt.

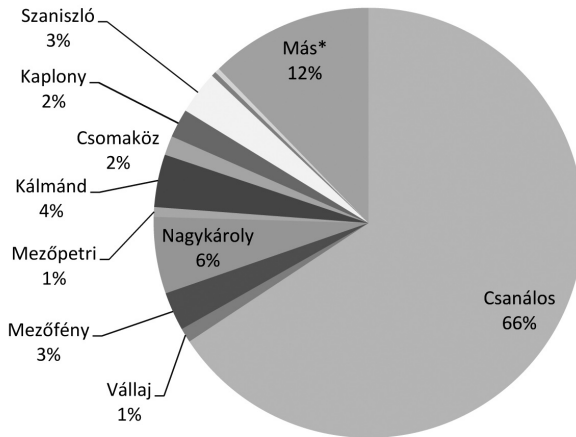
Vállaj világháborút követő házassági körének dinamikájáról azt feltételeztem, hogy az erőteljes exogámia felé tolódott el. Az anyakönyvek adatai pedig látszólag igazolták is ezt a feltételezést, Mátészalka, Nyírcsaholy, Csenger, Nyírbátor, Nagyecsed, Fábiánháza, Nyírbogát, Vámosatya és Napkor megjelentek az anyakönyvekben. Csakhogy azok a személyek, akik a felsorolt falvak lakóiként szerepeltek, szinte kivétel nélkül Vállajról elszármazott svábok voltak. Az anyakönyvek a házasulandók származási és lakóhelyéről is tájékoztatnak. A kivételek, a csanálosi példához hasonlóan, uradalmi szolgálok, cselédek, intézők. A napkori adatokat mindenképp ki kell emelnünk ebből a halmazból. A teljes vizsgált periódusban összesen négy házasság valósult meg vállaji és napkori fiatalok között, ebből kettő még az 1890-es években, kettő pedig az 1920-as években, tehát nem a házasságkötések száma az, ami érdekessé teszi a napkori adatokat. Napkor különlegessége sváb lakosságában keresendő. A szabolcsi falu a szatmári sváb falvaktól meglehetősen nagy távolságra, Nyíregyháza közelében található. Az itteni svábok betelepítése a szabolcsi Kállay családhoz, nem pedig a Károlyi családhoz fűződik (LEKLI, 1982, 380.). A napkori svábok azonban már belső migráció eredményeként telepedtek meg a faluban, Rakamazról és Mezőfényről költöztek át a 18. század végétől. A 19. század elején 100 sváb családot tartottak számon. Rakamaz nem, Mezőfény viszont tagja a Vállajt és Csanálost is magában foglaló házassági preferenciák által megrajzolható településhálózatnak. Abban, hogy vállaji fiatalok a határ meghúzását követően Napkor irányába is kiterjesztették érdeklődésüket, az etnikai endogámiára való törekvést látom.

Vállaj lakosai tehát sajátos módon próbálták feldolgozni a határ megjelenését követő traumát. Egyrésztől nagyon megnőtt az endogám házasságok ará-

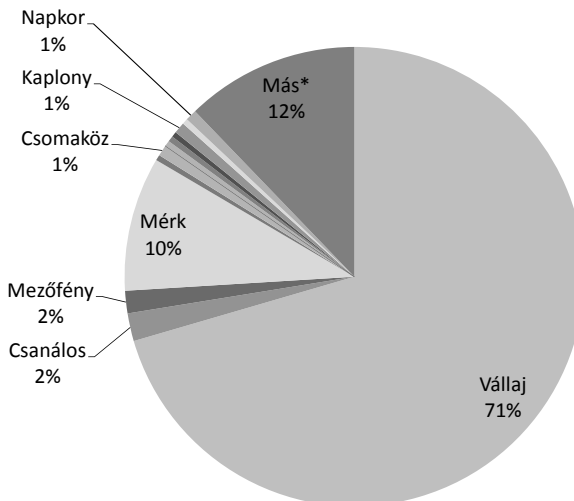
voltak. A román kormány is támogatta a többnyire a Bánságból érkező német mozgalmi aktivisták szatmári svábok körében végzett tevékenységét (SÁRÁNDI, 2009). Céljuk az etnikai arányok megváltoztatása volt, amit a román telepesfalvak létesítése mellett az asszimilálódott svábok visszánemzetesítési törekvéseinek támogatásával kívántak elérni.

nya, a házasságoknak majdnem háromnegyedét a falun belül kötötték. Másrészről – és ez a férfiak gyakorlata volt – igyekeztek a faluból különféle okok miatt kiköltözött lányokat visszavinni. A határon túlra került településekkel a kapcsolatok megrekedtek. A határátkelő révén megvalósítható, de nehézkes volt az átjárás, s ez a házasságkötések számában is visszatükröződik, a 258 megkötött frigyből csak 5 esetben volt a pár egyik tagja csanálosi.

Házasságkötések Csanálason 1921–1939

Házasságkötések Vállajon 1921–1939

Házasságok 1940 és 1944 között

A két település közötti kapcsolatok újabb fordulópontját jelentette a határ II. bécsi döntést követő felszámolása 1940-ben. Erről a periódusról, a magyar hadsereg bevonulásától eltekintve, nagyon kevés adatot sikerült gyűjtenem. A határ nemléte nem csak a hivatalos iratokban tükröződik, az emlékezet sem őrzött meg erről az időszakról szinte semmit. Adatközlőim nem tudtak olyan eseményt felidézni, mely a felszámolt határral kapcsolatba hozható volna. A visszaemlékezések szerint a határ megszüntetése a normális állapotok visszaállítását jelentette Csanáros és Vállaj számára. Ennél azonban valószínűleg sokkal árnyaltabb lehetett a két település viszonya ebben az időszakban. Példaként megemlíthetjük a római katolikus egyház helyzetét, mely csak 1941-re stabilizálódott, a Szatmári Katolikus Püspökség első világháborút megelőző állapotába való visszakerülésével.

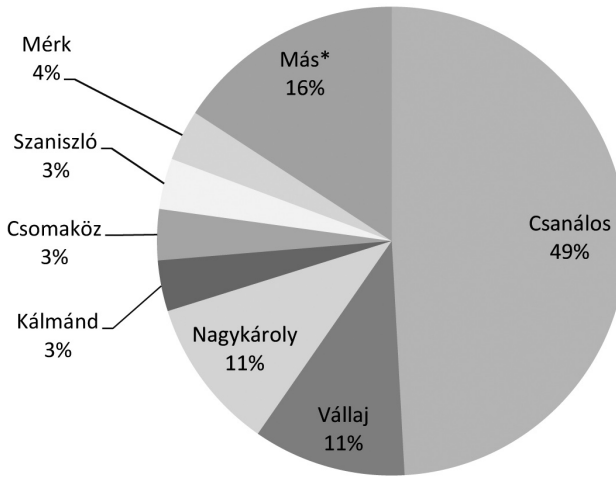
A határ által korábban elválasztott települések előljárói, a közigazgatási, gazdasági és kulturális kapcsolatok újraélesztése céljából, buszjárat létesítését indítványozták a vármegyénél Nagyvárad és Kisvárdra közötti útvonalon. Az indítványozók egy már meglévő, jó minőségű makadámútra hivatkoztak (RESZLER, 2001, 243.). Ennek modernizálását már magyar állami infrastrukturális fejlesztések keretében végezték az 1940–41-es években (KARDOS, 1999, 80.).

Az 1940-es határmódosítást követő években a rokonsági rendszerek még a hétköznapi szintjén is aktívnak bizonyultak. A rokonságra alapuló mezőgazdasági munkaszervezés a határnélküliségnek mind a négy évében fontos szerepet játszott. A két háború közötti időszakban Vállaj gazdasági fejlődése intenzívebb volt. A mezőgazdaság gépesítése gyorsabb ütemben zajlott le mint Csanároson, az első cséplőgépet is Vállajon helyezték előbb üzembe. A mezőgazdasági tevékenység rokoni alapon való megszervezése ebben is tetten érhető, azt a cséplőgépet használták, amelyik rokoni tulajdonban volt, nem pedig a közelebbit.

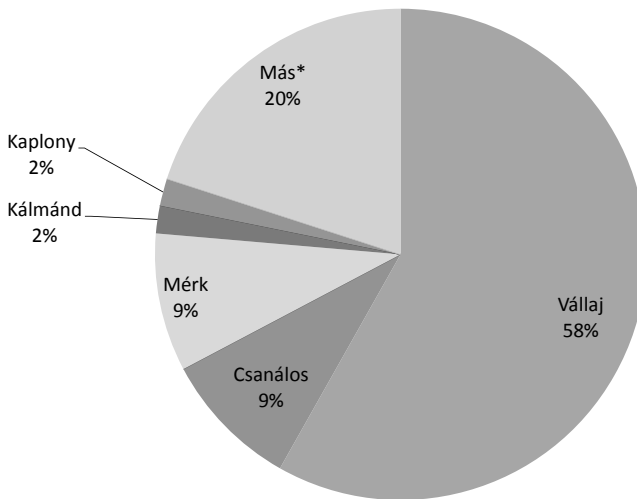
A második világháború idején a házasságkötések száma érthető módon alacsony volt. Vállaj visszakerült Csanáros legfontosabb célterületei közé, ekkor azonban már csak az egyik kulcsterülete volt Csanárosnak. *Más* kategóriában is sokkal nagyobb lett a diverzitás, és megjelentek a vegyes házasságok is.

Látható, hogy a romániai oldalon található települések közül egyedül Csanáros került újra számottevő módon a vállajiak látómezejébe. A többi település elhanyagolható arányban jelenik meg, bár a periódus rövidege és a háborús időszak nem kedvezett a házasságkötéseknek, ezért ezeket az adatokat ennek megfelelő módon kell kezelni. Az itt szereplő *Más* szelet lényegi eltéréseket mutat a korábbiakhoz képest. A világháborúk közötti időszak különleges

Házasságkötések Csanáloson 1940–1944

Házasságkötések Vállajon 1921–1939

gyakorlata itt már nem érhető tetten. A benne feltételezett exogámia már tulajdonképpeni exogámia, a mátészalkai, fehérgyarmati, nyírmeggyesi, debreceni, nyírbátori fiatalok nem sváb származásúak.

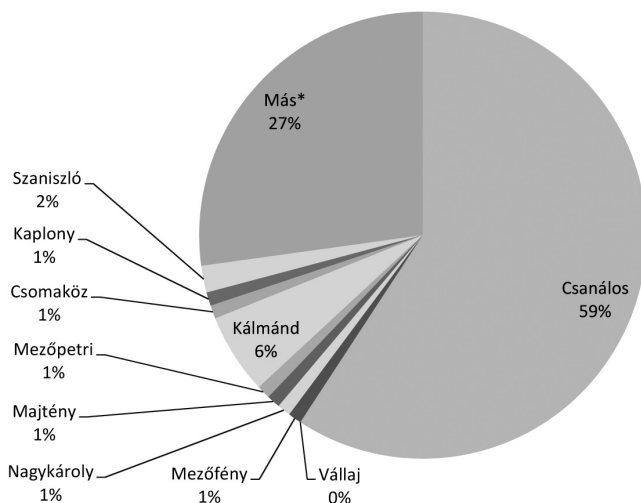
Az endogám házasságkötések aránya az első világháborút megelőző időszak szintjére esett vissza. Csanálos a határ meghúzását megelőző időszakhoz hasonlóan ismét fontos célterületté vált, Mérkkel megegyező mértékben.

Házasságkötések 1945 és 1950 között Csanáloson

Vállaj és Csanálos lakossága is 1947-et nevezte meg mint a kizáró határ megjelenési dátumát.¹¹ Ezért arra gondoltam, érdemes lehet megvizsgálni a második világháborút közvetlenül követő évek anyagát is. Bár a határ, ha nehézkesen is, de átjárható volt, ennek ellenére egyetlen házasságot sem kötöttek.

Ezt a periódust csak Csanálos esetében vizsgáltam, egyfajta kontrollként. Az 1945–1950 közötti időszakban a két világháború között tapasztalt, mikrorégióon túlmutató házassági kapcsolatterelés tendenciája folytatódott, annyi eltéréssel, hogy a közös származás iránti ragaszkodás veszített kényszerítő erejéből. Vállaj pedig teljesen kikerült a csanálosi fiatalok látómezejéből.

Házasságkötések Csanáloson 1945–1950

Összegzés

Az anyakönyvek vizsgálata számos előfeltevésemre adott konkrét adatokkal alátámasztott választ. Ez a válasz bizonyos esetekben megerősítette, máskor cáfolta a terepmunka során kialakult előzetes elgondolásaimat. Bebizonyosodott,

¹¹ Az emlékezetet meggyőző egyöntetűségét némileg enyhíti egy Csanáloson lefényképezett *Mezőgazdasági munkálatok végzésére jogosító határátlépési igazolvány*, melyet 1948. április 14-én állítottak ki, és amelybe az utolsó bejegyzés 1948. november 13-án történt.

hogy a határ megjelenését megelőző időszakban a csanálói házasulandóknak a falu határán túlmutató párválasztó preferenciái Vállaj irányába mutattak. Az viszont, hogy ennek fordítottja is érvényes volt részben megcáfolt. Kétségtelen azonban, hogy mindkét település házasulandóinak preferenciái elsődlegesen a falu határain belülre koncentráltak, Vállaj esetében ez fokozottabban érvényesült. A házasságkötési preferenciák mentén szerveződő települési kapcsolatháló körülhatárolása és földrajzi letérképezése fontos segítséget nyújt a két falu kapcsolatának történeti vizsgálatában.

A kutatás során készített interjúkból az is nyomon követhető, hogy hogyan differenciálódott a csanálói és vállaji (határ)diskurzusok rendje, mely végső soron a két település elidegenülését jelzi. Az első világháborút megelőzően a két települést az affinalis kapcsolatok, s az ebből fakadó különböző fokú rokoni szálak, az azonos gazdasági érdekek szorosan egymáshoz fűzték. Vállaj házasságkötési hálóját a mai Románia területére eső sváb települések – Mérk kivételével – alkották, Fény, Csanáros, Csomaköz, Kálmánd. Ez a háló csak ritkább esetben tárgult ki a távolabb eső Nagymajtényra, Mezőpetrre. A határ meghúzásával a falunak nem volt választása, fokozatosan ki kellett terjesztenie rokonsági rendszerét a nem svábokra is. Ezzel szemben Csanáros tovább tudta működtetni a határ meghúzása előtti párválasztási gyakorlatát, hiszen „csak” Vállaj és Mérk esett ki a rendszerből.

A házasságkötések preferenciavizsgálata feltárta, hogy a szatmári svábok nagyon is összetartozó csoportként működtek az elemzett periódusban, sokszor a politika szülte kényszerhelyzetek ellenére is.

A társadalmi hasznosíthatóságról

A jelen tanulmánykötetben olvasható szövegeket a társadalmi hasznosság, illetve hasznosíthatóság problémája fűzi össze. A szerkesztői elvárásnak való megfelelésvágy következtében rengeteget töprengtem azon, hogy van-e társadalmi haszna/hasznosíthatósága az előbbi szövegnek, illetőleg az azt megelőző kutatásnak? Bármennyit is törtem azonban a fejem, tanulmányom szűken vett tárgyával, a házassági preferenciákkal és házassági körökkel kapcsolatban nem sikerült épkezláb gondolatokat megfogalmaznom. Egy erősen partikuláris témát feldolgozó történeti jellegű kutatásnak, ez esetben legalábbis, nagyon kevés aktualizálható és mobilizáló eredménye szokott lenni. Ennek következtében lassanként körvonalazódott bennem egy nagyon elkeserítő gondolat, miszerint nem nagyon van értelme annak, amit csinálok. Még csak az akcióantropológia¹² elszánt közösségvédő harcossága sem buzog bennem, melynek

¹² Az akcióantropológia és alkalmazott antropológia közötti különbséget Haraszi Anna

legfőbb oka, hogy a tanulmányban vizsgált szatmári sváboknak nem nagyon van szüksége ilyesmire. Nagyon is számon tartják az őket összekötő rokoni szálakat, még akkor is, ha ez ma már leginkább a passzív tudás része, a két országba szakadt rokonok már nem látogatják egymást. A rendszerváltások utáni első évek a kapcsolatok újraalakításának jegyében teltek. Nagy számban születtek testvértelepülési szerződések. A vizsgált két település házassági körének bázisát alkotó Csanáros, Kálmánd, Mezőfény Vállaj, Kaplony Mérk, Erdőd Napkor testvértelepülése lett. Nem volt szándékom a testvértelepülési hálózat megrajzolása, de a kapcsolatépítések irányából egyértelműen egy hajdani közösséget újraélesztő szándék látszik. És nem állnak meg a formális kapcsolatoknál. Számos olyan rendezvény van, mely túlmutat a polgármesteri hivatalokon, például a strudlifesztiválok, öregfiú találkozók, deportált találkozók, templombúcsúk, fűvóstalálkozók, szüreti bálók, egyéb közösségi szintű találkozások. A Csanáros és Vállaj között 2003-ban megnyitott állandó határátkelőt pedig a két település vezetősége már 1990-ben kezdeményezte a Szatmár és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei vezetésnél és a megyék kormányképviselőinél. A szatmári svábok tehát közösségként is kiválóan menedzselik magukat. Nemzeti indíttatása sincs kutatásomnak, a néprajznak, mint a nemzeti identitást és nemzeti önértékelést erősítő tudománynak (BALOGH – BORSOS, 2006, 812.) szerepe az esetben nem motiváló erő, a közösséget nem tekintem sajátoménak. Ez persze nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy ők akként kezelnek írásomat (amennyiben olvasnák).

Tágabb kutatásaim a határmentiségre, a határ melletti lét megélésének megismerésére irányulnak, azokat a folyamatokat vizsgálom, amelyek befolyásolták és befolyásolják a határ két oldalán élő közösségek határon átívelő társadalmi, gazdasági és kulturális stratégiáit. Igyekszem figyelemmel kísérni a sváboknak is otthont adó magyar-román-ukrán hármas határ régióban kezdeményezett gazdasági és kulturális, uniós finanszírozású projekteket, ezeket a kapcsolat-intenzitás fokmérőjének tartom.

Csanáros és Vállaj között, miként már említettem, határátkelőt nyitottak. 2014 szeptemberében Mezőpetriben ipari parkot avattak, melyet az Európai Unió Magyarország-Románia Határon átnyúló együttműködési Program 2007–2013 *Schwabusiness* nevű projektjének keretében valósítottak meg. A magyarországi partner Vállaj önkormányzata volt. Az ikerberuházás vállalji megvalósítása egy az országhatár mindkét oldalán székelő „helyi kis- és középvállalkozások számára létesített szaktanácsadói központ” volt. A központnak otthont adó épületet egy hagyományos sváb parasztház felújításával és

nagyon érzékletesen, bár talán kissé végletesen a személyes indíttatás felől ragadja meg. Szerinte az alkalmazott antropológust alkalmazzák, azaz megbízzák adott feladat elvégzésével, az akcióantropológus viszont önként dönt a kutatott közösség érdekképviselete mellett (HARASZTI, 2005, 223.).

technikai felszerelésével valósították meg. Ugyancsak Mezőpetriben, szintén európai finanszírozású projekt keretében újították meg a helyi sváb múzeumot. A Schwabusiness projekt honlapját¹³ megtekintve szembetűnik, hogy a közös sváb származás olyannyira fontos a működtetők számára, hogy külön helyet kapott a főmenük között, annak ellenére, hogy gazdasági együttműködésről szól. Ez leginkább azért érdekes, mert a nagyobb pontszámokat, hasonló projektek elbírálásakor, az új kapcsolatok kiépítésére adják. A projektek tehát olyan motivációs eszköztárral dolgoznak az indoklás során, mely a történelem és a néprajz területére vezet. Olyan szövegeket idéznek a pályázatok megírásakor, melyeket történészek, néprajzosok írtak, meglehetősen épp egy másik uniós projekt keretében.

IRODALOM

BALOGH Balázs – BORSOS Balázs

2006 A magyar néprajztudomány jelene (intézmények – kutatási irányok – tudományközi kapcsolatok). *Magyar Tudomány*, 167, 7, 806–812.

BALOGH Balázs – FÜLEMILE Ágnes

2004 *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen. Fejezetek a regionális csoportképzés történeti folyamatairól*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BARTH, Fredrik

1969 Introduction. In: BARTH, Fredrik (szerk.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. 9–37. London, The United Kingdom by Georg Allen & Unwin.

BAUMGARTNER Bernadette

2012 *Kisebbség a kisebbségben. A Szatmár megyei németek a két világháború között (1918–1940)*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.

BINDORFFER Györgyi

2001 A magyarországi németek hazaképe. Magyar-német együttélés a közös hazában. Betelepedés, asszimiláció, nemzeti identitás. *Barátság*, 8, 2, 3151–3153.

BURA László

2001 *Csanálos*. Csíkszereda, Státus Könyvkiadó.

COHEN, Anthony P.

1994 Culture, identity and the concept of boundary. *Revista de antropologia social*, 3, 49–61.

¹³ schwabusiness.eu/hu

HARASZTI Anna

2005 Alkalmazott és akcióantropológia. *Világosság*, 46, 7–8, 215–232.

HASTINGS, Donnan – WILSON, Thomas M.

1999 *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State*. Oxford – New York, Berg.

KARDOS Rezső

1999 *Vállaj község története*. Vállaj, Vállaj Önkormányzata.

KEMÉNYFI Róbert

1994 *Etno-kulturgeográfiai vizsgálatok két magyar-román faluban*. Folklor és etnográfia 84. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem.

LEKLI Béla

1982 Napkor község a XVIII. században és a XIX. század elején (II. rész). In: GYARMATHY Zsigmond (szerk.): *Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás*. 377–404. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V.B. Művelődésügyi Osztály.

MARTÍNEZ, Oscar. J.

1994 Dynamics of Border Interaction: New approaches to border analysis. In: SCHOEFIELD, Clive H. (szerk.): *Global Boundaries World Boundaries*. 1–15. Routledge.

POZSONY Ferenc

2009 *Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – Babeş Bolyai Tudományegyetem.

RESZLER Gábor

2001 Vállaj története 1920–1944. In: CZÖVEK István (szerk.): *Vállaj. A honfoglalástól 2000-ig*. 159–309. Vállaj, Vállaj Község Képviselőtestülete.

SÁRÁNDI Tamás

2009 Kísérlet a szatmári svábok visszánémetesítésére a két világháború között. In: NAGY István – KUTNYÁNSZKYNÉ BACSKAI Eszter (szerk.): *Németek a Kárpát-medencében konferencia anyaga*. 295–320. Bonyhád, Bonyhádi Petőfi S. Evangélikus Gimnázium és Kollégium. /Bonyhádi evangélikus füzetek 2./

SZILÁGYI Levente

2009 Az államhatár hatása Csanáros és Vállaj kapcsolatára 1918-tól napjainkig. In: ILYÉS Sándor – JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Nemzedékek, kutatások, lenyomatok*. 27–48. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság. /Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 17./

VONHÁZ István

1931 *A szatmármegyei német telepítés*. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda.

LEVENTE SZILÁGYI

MARITAL PREFERENCES IN CSANÁLOS AND VÁLLAJ, TWO
ETHNIC GERMAN VILLAGES SEPARATED BY THE HUNGARIAN-
ROMANIAN STATE BORDER, BETWEEN 1825 AND 1944

The author of the article discusses the history of marriages in Csanáros and Vállaj, i.e. two ethnic German villages separated by the Romanian-Hungarian state border. The mapping of the mutual marital preferences of the two villages can be accomplished with a non-nominal investigation of registers of marriages. The research project, thus, is a restricted analysis of the local system of intermarriage. According to the author's presumption due to the shared history of the two villages, the identical ethnic origin of the villagers and the close geographical location a dense web of affinal kinship relations can be expected. Yet, the analysis of data has only partly justified this assumption. The examination of registers of marriage makes it possible to outline a socially strongly tied regional structure, which forms the spatial context of kinship systems in Csanáros and Vállaj.